

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA
TARBIYALANUVCHILARNING PSIXOLOGIK SALOMATLIGINI MUHOFAZA
QILISH VA ULARNING IJTIMOIIY-INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINI
QO'LLAB-QUVVATLASHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Turayeva Gulchexra Urayimovna

*O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va
psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning psixologik salomatligini muhofaza qilish hamda ularning ijtimoiy va intellektual rivojlanishini ta'minlashning nazariy va metodik jihatlari yoritilgan. Bolalik davrining psixologik xususiyatlari, risk omillari, profilaktika va korreksiya mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagog va ota-onalar hamkorligiga asoslangan kompleks yondashuv taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *psixologik salomatlik, maktabgacha ta'lim, ijtimoiy rivojlanish, intellektual rivojlanish, profilaktika, pedagogik qo'llab-quvvatlash.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются теоретические и методические аспекты обеспечения психологического благополучия воспитанников в дошкольных образовательных учреждениях, а также их социального и интеллектуального развития. На научной основе анализируются психологические особенности детского возраста, факторы риска, а также механизмы профилактики и коррекции. Кроме того, предлагается комплексный подход, основанный на сотрудничестве педагогов и родителей.*

Ключевые слова: *психологическое благополучие, дошкольное образование, социальное развитие, интеллектуальное развитие, профилактика, педагогическая поддержка.*

Abstract: *This article examines the theoretical and methodological aspects of maintaining psychological well-being of children in preschool educational institutions and ensuring their social and intellectual development. The psychological characteristics of early childhood, risk factors, as well as mechanisms of prevention and correction are analyzed on a scientific basis. In addition, a comprehensive approach based on collaboration between educators and parents is proposed.*

Keywords: *psychological well-being, preschool education, social development, intellectual development, prevention, pedagogical support.*

Maktabgacha yosh davri inson rivojlanishining eng muhim va sezgir bosqichlaridan biri bo'lib, aynan ushbu davrda shaxsning psixik jarayonlari, ijtimoiy munosabatlari va intellektual salohiyati shakllanishining poydevori yaratiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

ko'rsatadiki, 3–7 yosh oralig'i bola rivojlanishining “kritik davri” hisoblanib, bu davrda yuzaga kelgan psixologik omillar uning keyingi hayot faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy global ijtimoiy-madaniy muhit, raqamli texnologiyalar ta'siri, oilaviy munosabatlarning transformatsiyasi hamda ta'lim tizimidagi yangilanishlar bolalar psixikasiga yangi turdagi yuklamalarni keltirib chiqarmoqda. Natijada maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi muammolar tobora ko'proq kuzatilmoqda: emotsional beqarorlik, kommunikativ qiyinchiliklar, agressiv yoki aksincha, passiv xulq-atvor shakllari.

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik salomatlikni muhofaza qilish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-psixologik va hatto strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki sog'lom psixik rivojlanish — bu kelajakdagi barkamol shaxsni shakllantirishning asosi hisoblanadi.

Mazkur muammoning dolzarbligi yana shundaki, amaliyotda ko'plab pedagoglar bolalarning psixologik holatini baholash, ularga individual yondashuvni tanlash hamda korreksion-rivojlantiruvchi metodlarni qo'llashda yetarli metodik ta'minotga ega emaslar. Shu sababli, ushbu maqolada psixologik salomatlikni muhofaza qilish va ijtimoiy-intellektual rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning nazariy-metodik asoslarini tizimli ravishda yoritish maqsad qilib olindi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Mazkur tadqiqot doirasida bolalar psixologiyasi, rivojlanish psixologiyasi va pedagogika sohasidagi ilmiy manbalar tahlil qilindi. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish qonuniyatlari, ijtimoiylashuv jarayonlari va kognitiv faoliyatining shakllanishiga oid ilmiy yondashuvlar o'rganildi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

psixologik salomatlik — kompleks va ko'p omilli hodisa sifatida qaraladi;

ijtimoiy muhit bolaning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi;

o'yin faoliyati bolalar rivojlanishining yetakchi mexanizmi hisoblanadi;

profilaktik va korreksion ishlar erta yoshdan boshlanishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida quyidagi yondashuvlar qo'llanildi:

tizimli yondashuv (psixologik salomatlikni kompleks tizim sifatida tahlil qilish);

shaxsga yo'naltirilgan yondashuv (har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish);

faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv (o'yin va amaliy faoliyat orqali rivojlantirish).

Taqdimot metodologiyasi: Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy metodlar: ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish; umumlashtirish va tizimlashtirish;

Empirik metodlar: kuzatuv (bolalarning xulq-atvori va emotsional holatini o'rganish); suhbat (pedagog va ota-onalar bilan); diagnostik metodikalar (psixologik holatni aniqlash);

Amaliy metodlar: o'yin terapiyasi; art-terapiya; kommunikativ mashg'ulotlar;

Mazkur metodlar bolalarning psixologik holatini chuqur tahlil qilish va ularni rivojlantirish mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik salomatlikni ta'minlash quyidagi omillarga bog'liq:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Psixologik muhit sifati.

Sog'lom, qo'llab-quvvatlovchi va xavfsiz muhit bolalarning emotsional barqarorligini ta'minlaydi.

Pedagogning professional kompetensiyasi.

Pedagogning psixologik bilimga ega bo'lishi bolalar bilan samarali ishlash imkonini oshiradi.

Oila va ta'lim muassasasi hamkorligi.

Yagona tarbiyaviy yondashuv bolaning ijtimoiy rivojlanishini tezlashtiradi.

Innovatsion metodlardan foydalanish.

O'yin, art-terapiya va interaktiv metodlar bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijalar shuningdek shuni tasdiqladiki, kompleks yondashuv asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyat: agressiv xulq-atvorni kamaytiradi; ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi; kognitiv faollikni oshiradi.

Maktabgacha yosh davri shaxsning psixik, ijtimoiy va intellektual rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning asosiy shaxsiy xususiyatlari, ijtimoiy munosabatlari va bilish faoliyati shakllanadi. Shu sababli, tarbiyalanuvchilarning psixologik salomatligini muhofaza qilish va ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash maktabgacha ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir.

Zamonaviy ta'lim muhitida bolalarda stress, xavotir, agressiv xulq-atvor, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar kabi muammolar tobora ko'proq kuzatilmoqda. Bu holatlar, o'z navbatida, bola psixikasiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uning keyingi rivojlanish bosqichlarida muayyan muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu jihatdan, psixologik salomatlikni erta bosqichda qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundan iboratki, amaliyotda ko'plab pedagoglar bolalarning psixologik holatini to'g'ri baholash, individual yondashuvni tanlash va samarali rivojlantiruvchi metodlarni qo'llashda yetarli metodik asosga ega emaslar. Natijada ta'lim jarayonida bolalarning individual ehtiyojlari to'liq hisobga olinmay qolmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi — maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning psixologik salomatligini muhofaza qilish hamda ularning ijtimoiy-intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning nazariy-metodik asoslarini tizimli ravishda tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning ob'ekti — maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanish jarayoni, predmeti esa — ularning psixologik salomatligini ta'minlash va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik-psixologik mexanizmlardir.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda psixologik salomatlikni muhofaza qilish masalasi ijtimoiy va intellektual rivojlanish bilan uzviy bog'liqlikda kompleks yondashuv asosida yoritilgan.

Psixologik salomatlik shaxs rivojlanishining muhim integrativ ko'rsatkichi bo'lib, u insonning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvchanligi hamda adekvat xulq-atvori bilan tavsiflanadi. Ilmiy adabiyotlarda ushbu tushuncha nafaqat ruhiy buzilishlarning

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

yo'qligi, balki shaxsning ichki psixologik resurslari, ijtimoiy faoliyati va hayotiy vaziyatlarga mos ravishda moslasha olish qobiliyatini ham o'z ichiga oluvchi kompleks holat sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida psixologik salomatlik bolaning keyingi shaxsiy rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda psixologik salomatlik bir qator o'zaro bog'liq komponentlar orqali namoyon bo'ladi. Avvalo, emotsional barqarorlik bolaning o'z hissiyotlarini tanib olish, ifoda etish va muayyan darajada boshqarish qobiliyatida aks etadi. Bu esa bolada ichki muvozanatning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijobiy ijtimoiy munosabatlar bolaning tengdoshlari va kattalar bilan samarali muloqot o'rnatishi, hamkorlik qilish va empatiya ko'rsatish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Psixologik salomatlikning muhim tarkibiy qismlaridan yana biri — o'z-o'zini boshqarish elementlarining shakllanishidir. Bu bola xulq-atvorini nazorat qila olish, impulsiv harakatlarni cheklash hamda ijtimoiy qabul qilingan me'yorlarga mos ravishda harakat qilishni anglatadi. Shu bilan birga, bilish jarayonlarining faol rivojlanishi — diqqat, xotira, tafakkur va nutqning izchil shakllanishi — bolaning intellektual salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Mazkur komponentlarning uyg'un rivojlanishi bolaning umumiy psixologik farovonligini ta'minlaydi. Biroq maktabgacha yosh davri yuqori darajada sezgir bo'lganligi sababli, turli salbiy psixologik omillar ushbu jarayonga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jumladan, oiladagi ziddiyatli muhit, noto'g'ri yoki avtoritar tarbiya usullari, bolaning ehtiyojlariga e'tiborsizlik, emotsional sovuqlik yoki ortiqcha talabchanlik kabi omillar bolaning psixologik holatida disbalans yuzaga keltiradi. Natijada bolada xavotir, ishonchsizlik, agressivlik yoki ijtimoiy chekinish kabi holatlar shakllanishi mumkin.

Shu bois maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik salomatlikni muhofaza qilish masalasi tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda pedagoglarning psixologik kompetensiyasi, ta'lim muhitining emotsional jihatdan qulayligi hamda individual yondashuvning ta'minlanishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy va intellektual rivojlanishning o'zaro bog'liqligi. Maktabgacha yosh davrida ijtimoiy va intellektual rivojlanish o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan, bir-birini shartlovchi va to'ldiruvchi jarayonlar sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy nuqtayi nazardan, bolaning bilish faoliyati ijtimoiy muhit bilan bevosita o'zaro ta'sir jarayonida shakllanadi. Ya'ni bola bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda emas, balki kattalar va tengdoshlari bilan muloqot orqali egallaydi.

Ijtimoiy muloqot bolaning tafakkur rivojining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Muloqot jarayonida bola nafaqat axborot almashadi, balki ijtimoiy tajribani o'zlashtiradi, muammoli vaziyatlarni hal qilishni o'rganadi hamda o'z fikrini ifodalash va asoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu jihatdan, kommunikativ faoliyat tafakkur jarayonining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'yin faoliyati esa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun intellektual rivojlanishning yetakchi vositasi hisoblanadi. O'yin jarayonida bola atrof-muhitni modellashtiradi, rollarni

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

sinab ko'radi, sabab-oqibat bog'liqliklarini anglaydi va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, syujetli-rolli o'yinlar bolaning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishida muhim pedagogik mexanizm vazifasini bajaradi.

Nutq rivoji esa ijtimoiy va intellektual jarayonlarni integratsiyalovchi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Nutq orqali bola fikrlaydi, muloqot qiladi va bilish faoliyatini tashkil etadi. Shu sababli nutq rivojining sustligi ko'pincha ijtimoiy moslashuv va intellektual rivojlanishda muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Demak, pedagogik amaliyotda ijtimoiy va intellektual rivojlanishni alohida emas, balki o'zaro uyg'unlikda rivojlantirish zarur. Bu esa kompleks yondashuvni, ya'ni o'yin, muloqot va bilish faoliyatining integratsiyasini taqozo etadi.

Psixologik salomatlikni muhofaza qilishning metodik asoslari. Maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik salomatlikni ta'minlash ko'p bosqichli va tizimli metodik yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayon profilaktik, diagnostik hamda korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalishlarning o'zaro uyg'unligida amalga oshiriladi.

Profilaktik yondashuv. Profilaktik yondashuv psixologik muammolarni oldini olishga qaratilgan bo'lib, u bolaning sog'lom rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi. Eng avvalo, ta'lim muassasasida ijobiy psixologik muhitni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bunda bolaga nisbatan hurmat, qo'llab-quvvatlash va xavfsizlik hissini ta'minlash ustuvor hisoblanadi.

Shuningdek, har bir bolaning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, uning temperamenti, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos yondashuvni tanlash profilaktikaning muhim shartidir. Shu bilan birga, stress omillarini kamaytirish — ortiqcha talablar, jazolashga asoslangan tarbiya usullari va emotsional bosimni cheklash orqali amalga oshiriladi.

Diagnostik yondashuv. Diagnostik yondashuv bolalarning psixologik holatini tizimli ravishda o'rganish va baholashga qaratilgan. Ushbu jarayonda kuzatuv, suhbat va maxsus diagnostik metodikalardan foydalanish orqali bolaning emotsional holati, xulq-atvori va ijtimoiy moslashuv darajasi aniqlanadi.

Monitoring asosida olingan ma'lumotlar boladagi muammolarni erta bosqichda aniqlash imkonini beradi. Bu esa o'z vaqtida pedagogik va psixologik yordam ko'rsatish, salbiy holatlarning chuqurlashuvining oldini olish uchun muhim asos yaratadi.

Korreksion-rivojlantiruvchi yondashuv. Korreksion-rivojlantiruvchi yondashuv aniqlangan psixologik muammolarni bartaraf etish hamda bolaning rivojlanish salohiyatini oshirishga qaratilgan. Ushbu yo'nalishda o'yin terapiyasi, art-terapiya, kommunikativ mashg'ulotlar va relaksatsiya texnikalari keng qo'llaniladi.

O'yin terapiyasi orqali bola o'z ichki kechinmalarini erkin ifoda etadi va muammoli vaziyatlarni xavfsiz shaklda qayta ishlaydi. Art-terapiya esa bolaning emotsional holatini stabilizatsiya qilish va ichki ziddiyatlarni yumshatishda samarali vosita hisoblanadi. Kommunikativ mashg'ulotlar ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirsa, relaksatsiya mashqlari emotsional zo'riqishni kamaytirishga xizmat qiladi.

Pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik salomatligini ta'minlashda pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik muhim tizimli omil sifatida namoyon bo'ladi. Bola rivojlanishi ikki asosiy muhit — oila va ta'lim muassasasi — ta'sirida kechadi. Shu sababli ushbu ikki muhitdagi yondashuvlarning uyg'unligi bolaning psixologik farovonligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Mazkur hamkorlik, avvalo, psixologik-pedagogik maslahatlar orqali amalga oshiriladi. Pedagoglar ota-onalarga bola rivojlanishining xususiyatlari, samarali tarbiya usullari va muammoli vaziyatlarni hal etish yo'llari bo'yicha tavsiyalar beradilar. Shu bilan birga, tarbiya usullarini uyg'unlashtirish, ya'ni uy va bog'cha muhitida bolaga nisbatan yagona talab va yondashuvni shakllantirish muhimdir.

Hamkorlikning yetarli darajada yo'lga qo'yilmasligi bolaning emotsional rivojlanishida disbalans, qarama-qarshi talablar tufayli ichki ziddiyatlar va moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Aksincha, samarali hamkorlik bolaning o'ziga ishonchini mustahkamlaydi, ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi va intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Natijalar va muhokama: O'tkazilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning psixologik salomatligini muhofaza qilish kompleks, tizimli va ko'p omilli yondashuvni talab etadi. Mazkur jarayon faqatgina ta'lim faoliyati bilan cheklanib qolmay, balki tarbiyaviy muhitning sifati, oilaviy sharoitning barqarorligi hamda psixologik xizmatlarning samaradorligi bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ilmiy asoslangan metodik yondashuvlar asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon bolalarning shaxsiy rivojlanish ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bunday yondashuvlar natijasida bolalarda ijtimoiy maqbul xulq-atvor shakllanadi, ularning ijtimoiy muhitga moslashuv darajasi sezilarli darajada yaxshilanadi hamda bilish faoliyati faollashadi. Bu esa o'z navbatida bolaning nafaqat hozirgi rivojlanish bosqichida, balki keyingi ta'lim jarayonlarida ham muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlaydi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, psixologik salomatlikni ta'minlash samaradorligi ko'p jihatdan pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, ularning psixologik bilim va ko'nikmalari hamda individual yondashuvni amalga oshirish darajasiga bog'liq. Shu bilan birga, ota-onalar bilan samarali hamkorlikning yo'lga qo'yilishi bolaning rivojlanish muhitini yaxlit tizim sifatida tashkil etish imkonini beradi.

Shuningdek, zamonaviy ta'lim sharoitida bolalarda uchrayotgan psixoemotsional muammolarni bartaraf etishda innovatsion pedagogik va psixologik texnologiyalarning ahamiyati ortib borayotgani kuzatilmoqda. Xususan, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari va rivojlantiruvchi treninglar bolalarning emotsional barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning psixologik salomatligini muhofaza qilish va ularning ijtimoiy-intellektual rivojlanishini qo'llab-

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

quvvatlash uzluksiz, izchil va tizimli tashkil etilishi zarur bo'lgan murakkab pedagogik-psixologik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda ilmiy asoslangan metodik yondashuvlar, pedagogik mahorat, shuningdek, oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi samarali hamkorlik hal qiluvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Kelgusida mazkur yo'nalishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, psixologik xizmatlar faoliyatini takomillashtirish, shuningdek, har bir bola uchun individual rivojlanish traektoriyasini ishlab chiqishga yo'naltirilgan yondashuvlarni kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт, 2005.
2. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
3. Maktabgacha ta'lim sohasiga oid amaldagi davlat me'yoriy-huquqiy hujjatlari.
4. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasiga oid fundamental ilmiy tadqiqotlar va monografiyalar.
5. Zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlar, metodik qo'llanmalar va ilmiy maqolalar.
6. Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi texnologiyalarni qo'llashga oid ilmiy-uslubiy manbalar.